

Nacional populizmas

MAIŠTAS PRIEŠ LIBERALIAJĄ DEMOKRATIJĄ

Roger Eatwell ir
Matthew Goodwin

Roger Eatwell ir Matthew Goodwin

Nacional populizmas

MAIŠTAS PRIEŠ LIBERALIĄJĄ DEMOKRATIJĄ

Iš anglų kalbos vertė Vilma Kačerauskienė

VILNIUS 2020

Versta iš

National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy

by Matthew Goodwin and Roger Eatwell

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos

Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Roger Eatwell ir Matthew Goodwin, 2018

© Vertimas į lietuvių kalbą, Vilma Kačerauskienė, 2020

© Leidykla VAGA, 2020

© ISBN 978-5-415-02590-9

TURINYS

Pratarmė / 7

Įvadas / 9

1 SKYRIUS

Mitai / 33

2 SKYRIUS

Pažadai / 71

3 SKYRIUS

Nepasitikėjimas / 111

4 SKYRIUS

Baimė neišlikti / 156

5 SKYRIUS

Nepritekliai / 201

6 SKYRIUS

Neprisirišimas / 246

IŠVADOS

Postpopulizmo link / 286

Siūlome perskaityti / 309

Šaltinių sąrašas / 313

PRATARMĖ

Didelėje Vakarų dalyje, ypač Europoje ir JAV, nacionalpopulistai dabar – rimta jėga. Mūsų nuomone, kurią ir pateikiame šioje knygoje, norint išties suprasti šį judėjimą, reikia pažvelgti atgal ir paanalizuoti svarbias ilgalaikes tendencijas, vyrausias mūsų visuomenėje ištisus dešimtmečius, jei ne dar ilgiau.

Esame mokslininkai, daugelį metų nagrinėję šią temą. Rogerio Eatwello specializacija – politinės partijos, tradicijos ir idėjos, įskaitant fašizmą, kuris, kaip vėliau aptarsime, daug kuo skiriasi nuo nacionalpopulizmo. Mattas Goodwinas – politikos sociologas, analizuojantis, kodėl vis daugiau žmonių Vakaruose atsisako įprastų pažiūrų ir pasiduoda nacionalpopulizmo įtakai. Tikimės pasiūlyti skaitytojams unikalių įžvalgų apie jėgą, kuri per trumpą laiką išaugo į vieną kontroversiškiausių, nors ir neteisingai suprantamų, mūsų laikų judėjimų.

Su mumis dirbo ir diskutavo daugybė žmonių. Perne-lyg daug, kad paminėtume visus, bet ypač norime padėkoti: Noah Atkinsonui, Jonathanui Boydui, Bobby Duffy, Harol-ldui Clarke'ui, Stefanui Cornibertui, Davidui Cuttsui, Jamesui

Dennisonui, Jamesui Eatwellui, Judith Eatwell, Jane Farrant, Robertui Fordui, Craigui Fowlie, Davidui Goodhartui, Oliveriui Heathui, Simonui Hixui, Ericui Kaufmanui, Martai Lorimer, Nonnai Mayer, Fionai McAdoo, Caitlin Milazzo, Michaelui Minkenbergui, Brianui Neve'ui, Markui Pickupui, Jonui Portesui, Jacobui Poushteriui, Jensui Rydgrenui, Thomasui Rainesui, Bruce'ui Stokesui, Paului Whiteley.

Baigdami ne mažiau norime padėkoti savo leidybos agentui Charlie Brotherstone'ui iš „Brotherstone Creative Management“ už tikrai naudingus komentarus ir padaršimus, savo redaktorei iš „Penguin Books“ Chloe Currens, davusiai vertingų patarimų dėl pirminio rankraščio, ir tiesioginei mūsų redaktorei Linden Lawson.

Tekste galbūt likusios klaidos ar netikslumai atsirado tik dėl mūsų kaltės.

R. E. ir M. G., 2018 m. gegužės mėn.

IVADAS

Ši knyga apie nacionalpopulizmą – judėjimą, kuris XXI a. pradžioje kelia vis daugiau grėsmių tradicinėms Vakarų politikos kryptims. Nacionalpopulistai teikia prioritetą nacionalinei kultūrai ir interesams ir žada išgirsti tuos žmones, kurie jaučiasi negirdimi ar net niekinami jiems svetimo ir dažnai korumpuoto elito.

Nacionalpopulizmo ideologija kilusi iš senos, giluminės po mūsų demokratijos pamatais kunkuliuojančios srovės, kurios jėga kaupėsi ištisus dešimtmečius. Šioje knygoje ir pagnarinėsime tas sroves, apžvelgdami, kaip keičiasi politika Europoje ir JAV. Mes teigiame, kad nacionalpopulizmas liks su mumis ilgam.

Knygą nusprendėme parašyti 2016 m., paskatinti dviejų Vakarų pasaulį sukrėtusių įvykių: milijonieriaus ir žymaus verslininko Donaldo Trumpo paskelbimo oficialiu Respublikonų partijos kandidatu į prezidento postą, kurį vėliau jis, nugalėjęs Hillary Clinton, ir užėmė, ir daugiau nei pusės balsų teisę turinčių Didžiosios Britanijos piliečių apsisprendimo nubalsuoti už breksitą, t. y. už šalies pasitraukimą iš Europos Sąjungos, kuriai ji priklauso nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio.

Tik nedaugelis specialistų nuspėjo tokius rezultatus. Likus vos dviem savaitėms iki 2016 m. prezidento rinkimų „New York Times“ rinkimų rezultatų prognozės užtikrintai skelbė, kad Hillary Clinton galimybės laimėti – 93 proc. Kiti davė 99 proc. ir svarstė, ar pakeliui į Baltuosius rūmus ji nelaimės ir Teksase*.

Didžiojoje Britanijoje daugiau nei 300 mokslininkų, žurnalistų ir viešosios nuomonės tyrėjų buvo paprašyti pateikti 2016 m. referendumo baigties prognozes ir 90 proc. manė, kad balso teisę turintys piliečiai nuspręs likti Europos Sąjungoje. Didžiojoje Britanijoje nedraudžiama lažintis dėl politinių įvykių, taigi jei referendumo dieną būtumėte statę už breksitą, ryte būtumėte gavę 300, o vakare – 900 svarų. Visuomenėje vyravo nuomonė, kad bus nuspręsta pasilikti, nors kai kurios internetinės apklausos rodė priešingai.

Amerikiečių inžinierius Williamas Demingas yra pasakęs: „Mes tikime į Dievą, o visi kiti turi pateikti duomenis.“ Nors gyvename laikais, kai informacijos turime kur kas daugiau nei kada nors anksčiau, mums sunku sėkmingai nuspėti visuomenės nuotaikas. Mūsų manymu, taip yra todėl, kad daugelis žmonių pernelyg sutelkia dėmesį į trumpąjį laikotarpį ir neįvertina istorinių politikos, kultūros ir ekonomikos srityse vykstančių poslinkių, kurie šiuo metu ir lemia rinkimų rezultatus.

Nacionalpopulistai iškilo dar gerokai prieš 2008 m. finansų krizę ir po jos prasidėjusį ekonominį nuosmukį. Jų rėmėjai gerokai įvairesni nei stereotipiniai „pikti seni baltaodžiai“, kuriuos esą netrukus turėtų pakeisti tolerantiškųjų tūkstant-

* Daugelį metų Teksase pirmauja Respublikonų partija. (Čia ir toliau vert. past.)

mečio vaikų karta. Išties breksitas ir Trumpas yra kur kas ilgesnio nacionalpopulizmo kilimo Europoje padarinys, kaip ir Marine Le Pen Prancūzijoje, Matteo Salvini Italijoje ar Viktoras Orbánas Vengrijoje. Tai bręstančio maišto prieš tradicines politines kryptis ir liberalias vertybes dalis.

Iš esmės toks iššūkis vyraujančiam liberalizmui neprieštarauja demokratijos nuostatoms. Tiksliau tariant, nacionalpopulistai nepritaria tik tam tikriems liberaliosios demokratijos, kokia ji yra Vakarų šalyse, *aspektams*. Skirtingai nei buvo galima suprasti iš kai kurių isteriškų reakcijų, pasigirdusių pasirodžius Trumpui ir prasidėjus breksitui, šio judėjimo šalininkai nėra fašistai, norintys sugriauti pagrindines mūsų politines institucijas. Nedidelė jų dalis yra tokie, bet dauguma pagrįstai piktinasi tuo, kad šios institucijos apskritai nebeatstovauja visuomenei ir, be kita ko, vis labiau tolsta nuo vidutinių jos piliečių.

Iki Trumpui įžengiant į Baltuosius rūmus, daugiau nei pusė baltosios rasės išsilavinimo neturinčių amerikiečių jau-tė, kad Vašingtonas nebeatstovauja tokiems žmonėms, kaip jie, o prieš nubalsuodami už breksitą beveik kas antras Didžiosios Britanijos darbininkas teigė, kad „tokie žmonės, kaip jie“, nebeturi savo šalyje jokio balso¹.

Argi keista, kad didelė dalis piliečių šiandien atvirai kelia pasitikėjimo savo atstovais klausimą, kai praeityje kilo tiek didelio masto skandalų dėl lobizmo, „juodųjų pinigų“, piktnaudžiavimo parlamentinėmis lėšomis, pataikavimo didiesiems bankams, vadinamosios „sukamųjų durų politikos“, kai buvę politikai savo ryšius naudoja privatiems sandoriams finansuoti?

Kai kurie nacionalpopulistų lyderiai, pavyzdžiui, Vengrijos Viktoras Orbánas, kalba apie naują „neliberalios demokratijos“ formą, abejoja demokratinėmis teisėmis ir demonizuoja imigrantus, tačiau dauguma balsuojančiųjų už nacionalpopulistus nori *daugiau* demokratijos – *daugiau* referendumų, *daugiau* į žmones įsiklausančių ir reaguojančių politikų, kurie suteiktų *daugiau* galios žmonėms ir mažiau jos tektų susiformavusiam ekonominiam ir politiniam elitui. Tokia „tiesioginė“ demokratijos koncepcija skiriasi nuo „liberaliosios“, kuri suklestėjo Vakarų šalyse nugalėjus fašizmą ir kuri, kaip plačiau aptarsime 3 skyriuje, pamažu tapo labiau elito įrankiu.

Be to, nacionalpopulistai pagrįstai kelia daugybę demokratinų klausimų, kuriais nori kalbėti ir kuriuos nori sprasti milijonai žmonių. Jie nori žinoti, kodėl elitas vis labiau ir labiau tolsta nuo eilinių žmonių gyvenimo ir rūpesčių. Kodėl nyksta nacionalinės valstybės, kurias jie regi kaip vienintelį pasiteisinusį konstruktvą organizuojant mūsų politinį ir socialinį gyvenimą. Abejoja Vakarų visuomenės pajėgumu sparčiai susitvarkyti su imigrantų srautu ir dideliais etniniais pokyčiais, didžia dalimi neturinčiais precedento šių laikų civilizacijos istorijoje. Jiems rūpi, kodėl Vakarų ekonomikoje kuriasi labai netolygios visuomenės ir daugybė žmonių lieka atskirtyje ir ar šalis savo prioritetu neturi laikyti užimtumo ir gerovės tų žmonių, kurie visą savo gyvenimą sąžiningai dirbo jos labui. Jie nepritaria kosmopolitiškoms ir globalizacinėms nuostatoms ir klausia, kur visa tai nuves ir kokią visuomenę sukurs. O kai kurie kelia klausimą, ar visoms religijoms priimtini tokie pagrindiniai šiuolaikinio gyvenimo Vakarų

šalyse aspektai, kaip lygybė ir pagarba moterims bei seksualinėms mažumoms. Be abejonės, kai kurie nacionalpopulistai yra linę į rasizmą ar ksenofobiją, ypač musulmonų atžvilgiu, tačiau tai neturėtų užgožti fakto, kad jiems rūpi bendrosios ir teisėtos visuomenės problemos, kylančios įvairiose srityse.

Šį judėjimą reikia analizuoti kaip visumą, nes jis tarptautinio pobūdžio. Daugelis mūsų diskusijų apie politiką labai siauros – sutelkiame dėmesį tik į savo šalis. Amerikiečiai kalba apie Trumpą tik JAV politikos kontekste. O juk jie gali daug ko išmokyti iš Europos, kaip kad jau daro jų nacionalpopulistai. Būtent todėl 2018 m. buvęs Trumpo vyriausiasis strategas Stevas Bannonas vyko į kelionę po Europą ir susitiko su keliais nacionalpopulistų lyderiais, įskaitant Marine Le Pen Prancūzijoje, tose šalyse, kur jau kurį laiką kovojama su nacionalpopulizmu. Gerokai prieš tai pats Trumpas palaikė glaudžius ryšius su breksito šalininku buvusiu Jungtinės Karalystės nepriklausomybės partijos lyderiu Nigelu Farage'u, kuris savo ruožtu palaiko santykius su tokiais Europos nacionalpopulistais, kaip Vokietijos nacionalpopulistų judėjimu „Alternatyva Vokietijai“, suklestėjusiu 2017 m. ir paneigusių seną mitą, kad populizmas niekada nesulauks palaikymo šalyje, davusioje pasauliui nacionalsocializmą.

Kiti kontroversiški politiniai veikėjai lankosi JAV, pavyzdžiui, Nyderlandų nacionalpopulistų lyderis Geertas Wildersas, teigiantis, kad Europa yra islamizuojama. Šis veikėjas yra pelnęs respublikonų deleguotų Kongreso narių, kaip antai Steve'o Kingo, paramą. O štai Prancūzijos Le Penų dinastijos etapas lankėsi JAV konservatyviosios politikos konferencijoje. Bendras Europos aljansas „Tautų ir laisvės Europa“ vie-

nija nacionalpopulistus iš įvairių šalių: Austrijos, Belgijos, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Vokietijos, Italijos, Nyderlandų, Lenkijos, Rumunijos. Žvelgdami tik į Trumpą ir breksitą, nepastebėtume bendresnių tendencijų.

KODĖL REIKALINGA ŠI KNYGA?

Trumpas, breksitas ir maištai Europoje davė pagrindo kilti susidomėjimui populizmu: kas tai yra, kas už tai balsuoja ir kodėl tai svarbu. Artimiausiu metu bus parašyta daugybė knygų ir straipsnių ir, aišku, pastatyta filmų apie šiuos politinius kryžiaus žygius, vykdomus žmonių, kuriuos Trumapas vadina „tyliąja dauguma“, Farage'as – „liaudies armija“, o Le Pen – „užmirštąją Prancūziją“.

Vis dėlto tai, kaip dabar rutuliojasi polemika, mums atrodo problemiška. Situacija dažnai iškraipoma dėl neteisingų prielaidų, šališkumo ir beatodairiškų nuostatų nesenų įvykių – to, kas vyksta čia ir dabar, – atžvilgiu. Daugelyje rašinių šia tema remiamasi klaidingais teiginiais apie nacionalpopulizmo kilmę ir sekėjus, kad ir, pavyzdžiui, mintis, jog šie neramumai tėra atsakas į 2008 m. finansų krizę, po jos prasidėjusius ekonominius sunkumus ir 2014 m. Europos pabėgėlių krizę. Taip patogu galvoti tiems, kurie laikosi įsikibę minties, kad „normalus“ verslas atsigaus, kai ekonomika vėl pradės augti, o pabėgėlių srautas sumažės arba visai išnyks. Vis dėlto toks mąstymas klaidingas. Daugelis nešališkais norinčių išlikti autorių pastebi, kad sunku išvengti savo paties simpatijų liberaliajai, arba kairiajai (JAV liberalioji politika dažnai siejama su kairiųjų pažiūrų politika, o jos istorinę prasmę,

t. y. kovą už asmens laisves ir teises, amerikiečiai priskiria libertarizmui), politikai įtakos. Nesakome, kad *visi*, rašan-tys apie populizmą, yra šališki. Parašyta tikrai svarių darbų. Galbūt ne visiems skaitytojams žinomi mokslininkai Piero Ignazi ir Jensas Rydgrenas yra atskleidę, kaip šie maištai ilgą laiką formavosi Europoje. Teoretikė Margaret Canovan yra įrodžiusi, kad populizmas – alternatyvioji demokratijos forma, gyvuosianti tol, kol gyvuos demokratija. Daugelis mūsų, užuot apmąstę, pernelyg greitai smerkiame, užuot palyginę teiginius su faktais – pasiduodame savo pačių pasaulėžiūrą atitinkantiems stereotipams.

Štai pora reakcijos į Trumpo išrinkimą pavyzdžių. Buvęs George'o W. Busho kalbų rašytojas Davidas Frumas teigė „trumpokratiją“ regis kaip autoritarinę grėsmę liberaliajai demokratijai ir taikai pasaulyje, kurios priešakyje – prezidentas, dar prieš suformuodamas savo kleptokratinis ir nepotistinius Baltuosius rūmus, apkaltinęs Hillary Clinton ir visą „Vašingtono pelkę“ išsikerojusia korupcija. Profesio-nalūs psichologai, nepaisant Amerikos psichiatrų asociacijos draudimo nustatyti diagnozę politikams, kurių nėra vertinę asmeniškai, imasi vertinti Trumpo elgesį ir teigia pastebį to-kių esminių sutrikimų, kaip pykčio, piktybinio narcisizmo ir impulsyvumo, simptomų, o dėl to esą kyla klausimas, ar Trumpas yra pajėgus vadovauti šaliai ir užtikrinti taiką pa-saulyje. Nors nerimauti dėl Trumpo esama svarių priežasčių, dėmesys jo asmenybei nepadės mums išsiaiškinti, kas lėmė jo ir į jį panašių asmenų Europoje iškilimą.

Nors Europoje dauguma nacionalpopulistų neužima jo-kių oficialių postų, apie juos manoma taip pat. Jie laikomi

ekstremistais, kurių autoritarinė ir rasistinė politika kelia rimtą grėsmę liberaliajai demokratijai ir mažumoms. Jie smerkiami, kaltinami fašizmu, laikomi pavojingo diktatoriško režimo pranašais. Prieš pat 2017 m. Prancūzijos prezidento rinkimus JAV leidinyje „Vanity Fair“ buvo klausama „Ar Marine Le Pen paskatins fašizmo atgimimą?“, o žymus prancūzų intelektualas Bernard’as Henry Lévy tvirtino, esą „Prancūzija kol kas nepasirengusi fašistiniam režimui“, turėdamas galvoje, kad netrukus gali būti kitaip.

Populiariojoje polemikoje žodis „fašizmas“ reiškia ne ką daugiau nei užgauliojimą. Tačiau visi taip susirūpinę dėl Trumpo, kad fašizmo baimė pasiekė ir istorikus, tarpukario neramumų specialistus. Jeilio universiteto istorikas Timas Snyderis įspėjo apie tironijos pradžią, Trumpo mačizmu ir narcisizmu dvelkiančius 2016 m. kampanijos susitikimus palyginęs su nacių sueigomis ir pridėjęs, kad Trumpo „kvazitiesa* yra fašizmo pradžia“. Niujorko universiteto istorikė Ruth Ben-Ghiat teigė, kad išpuoliai prieš tokius pagrindinius liberalios demokratijos principus, kaip teismų nepriklausomumą ir žiniasklaidos laisvę, reiškia, kad amerikiečiai „negali būti tikri, kad tai nėra pasirengimas kokiems nors slaptiesiems manevrams“ ir kad dėl jo vykdomo agresyvaus „žaibo karo <...> ir mes rinktis turime vieną arba kitą pusę“. Kiti beda pirštu į autoritarizmo grėsmę, kuri galėtų kilti ėmusis tokių politinių priemonių, kaip konservatyvaus teismų skyrimo, o tai gana tikėtina, tačiau toks požiūris iš esmės pagrįstas poleminėmis spekuliacijomis, o ne išsamia analize. Pernelyg dažnai susitelkiama į tai, kas *galėtų* nutikti, o ne į tai, kas *iš tiesų* vyksta.

* Angl. *post-truth*.

Nacionalpopulistų rinkėjai išjuokiami, vadinami varguoliais, „kaimo jurgiais“, juodadarbiais, „mažaisiais anglais“. Hillary Clinton manymu, daugiau nei pusė Trumpo šalininkų yra „apgailėtini rasistai, seksistai, homofobai, ksenofobai, islamofobai“ ir dar velniai žino kas. Didžiosios Britanijos premjeras Davidas Cameronas pasisakiusius už breksitą pavadino „saujele pakvaišėlių, puspročių ir atsilikusių rasistų“, o populiariausio šalies dienraščio žurnalistai ragino Vestminsterio politikus nekreipti dėmesio į sunkumų patiriančias Anglijos sritis, kuriose buvo ketinama balsuoti už breksitą. Gyvename laikais, kai vis daugiau žmonių kyla į kovą už tai, kad visi visuomenės nariai turėtų lygias teises, galėtų jaustis oriai ir būtų gerbiami, tačiau sunku įsivaizduoti dar bent vieną grupę žmonių, su kuria būtų elgiamasi taip paniekinamai, kaip su šiais žmonėmis.

Kolektyvinis apsiribojimas trumpuoju laikotarpiu nesuteikia galimybės žvelgti plačiau. Kodėl buvo išrinktas Trumpas? Kodėl nubalsuota už breksitą? Kodėl milijonai europiečių atiduoda savo balsus nacionalpopulistams? Atsakant į šiuos klausimus paprastai neįvertinamos giluminės, po mūsų demokratijos pamatais kunkuliuojančios srovės.

Trumpo pergalė visuotinai buvo aiškinama įvairiais „čia ir dabar“ pasireiškusiais veiksniais: Steve'o Bannon'o, skleidusio populistinį ir patriarchalinį požiūrį, įtaka baigiamaisiais 2016 m. prezidento rinkimų etapais, tariamais slaptais Trumpo susitarimais su Rusija ir Rusijos padedamomis manipuliacijomis tokiose socialinės žiniasklaidos priemonėse, kaip „Facebook“ ir „Twitter“. Nesvarbu, šie teiginiai – tiesa ar ne, ieškodami priežasčių šių dienų istorijoje nesužinosime, kodėl

tokiai daugybei amerikiečių svetimos tradicinės partijos arba kodėl, kaip rodo tyrimai, baltosios rasės neišsilavinę amerikiečiai ėmė palaikyti respublikonus dar iki Trumpui paskelbiant apie savo kandidatavimą.

Analogiškai po breksito pergalės norintieji likti Europos Sąjungoje davė suprasti, kad seni baltaodžiai darbininkai, gyvenantys kažin kur nuo kosmopolitiškojo Londono, yra pernelyg kvaili, kad suprastų eurointegracijos ir imigracijos privalumus. Yra teigiančių, kad breksitas laimėjo tik todėl, kad Rusija manipuliacijoms socialinėje žiniasklaidoje panaudojo interneto „botus“, ar kad breksito šalininkai per kampaniją melavo, jog įvykdžius breksitą bemaž 350 mln. svarų, kas savaitę sumokamų Europos Sąjungai, bus galima skirti stringančiai šalies sveikatos sistemai. Vėlgi, neatsižvelgdami į šių teiginių pagrįstumą ir sutelkdami dėmesį į trumpąjį laikotarpį, negalime pažvelgti giliau ir įvertinti bendresnių tendencijų, dėl kurių šis radikalus politinis sprendimas tapo įmanomas.

Tarptautinėje polemikoje apie „baltųjų darbininkų priešiskumą“ breksitas ir Trumpas buvo greitai suplakti į viena. Vis dėlto atidžiau panagrinėjus įrodymus, kaip įsitikinsite kitame skyriuje, paaiškėja, kad šios supaprastintos išvados anaip tol nėra tiesa. Įvairūs Vakarų šalių autoriai vieną po kito beria teiginius apie tai, kokie žmonės balsuoja už nacionalpopulistus, tačiau retas atidžiai nagrinėja gausius per pastaruosius keturiasdešimt metų sukauptus socialinių mokslų įrodymus. Trumpi žurnalistų vizitai į kadaise svarbų Rūdžių juosta vadinamą Amerikos pramonės regioną, nuo 1980 m. išgyvenantį vien tik smukimą, ar į vargstančius Anglijos pa-

krantės miestus – ir jau piešiamas šiurkščių fanatikų ar senų baltaodžių portretas. Vis dėlto Trumpą išrinko palyginti turtingi žmonės, o Europoje daugelis palaikančiųjų nacionalpulistus nėra nei neišprusę rasistai, nei itin seni. Kai kurie net pritaria seksualinėms mažumoms, bet labai abejoja islamo galimybėmis pritapti prie liberaliosios demokratijos.

Bandymai ieškoti vieno rėmėjų tipo ar vieno motyvo taip pat nepadeda. Trumpas ir breksito organizatoriai siekė atkreipti platus neapibrėžto sluoksnio dėmesį – vidurinės klasės socialkonservatorių ir paprastų darbininkų, kurie visi drauge atmetė patarimus, duodamus pasaulinio elito, kuriam atstovauja privačios mokyklos ir Oksfordo absolventas Davidas Cameronas ir dviejuose Gebenės lygos universitetuose studijavęs, laisvai aiškia Rytų pakrantės teisės profesoriaus tarsena kalbantis Barackas Obama.

Už Trumpą balsavo ne tik imigracija nepatenkinti darbininkai, bet ir gana turtingi respublikonai, maždaug vienas iš trijų lotynoamerikiečių ir savitos mažumos, kaip antai iš Kubos kilę amerikiečiai. Breksito pergale džiaugėsi ne tik 140 darbininkų klasės rajonų, kuriuose istorškai visada balsuojama už kairiąją Leiboristų partiją, bet ir vienas iš trijų Didžiosios Britanijos juodaodžių ir etninių mažumų atstovų, taip pat maždaug pusė piliečių nuo trisdešimt penkerių iki keturiasdešimt ketverių metų.

Už Didžiosios Britanijos pasitraukimą iš Europos Sąjungos buvo nubalsuota ne tik tokiose iš esmės klestinčiose ir baltųjų gyvenamosios grafystėse, kaip Hampšyre, bet ir etniškai margose srityse: Birmingame, Lutone, Slau. Šiose bendruomenėse gyvenančios mažumos imigrantus iš kitų

Europos Sąjungos šalių regi ne tik kaip grėsmę savo darbo vietoms, bet ir kaip neteisybę, kai pirmenybė teikiama šiems, o ne jų giminaičiams ir draugams, norintiems atvykti į šalį iš už Europos Sąjungos ribų. Antraštėse, skelbiančiose apie „piktų baltųjų darbininkų reakciją“, šių niuansų nėra.

Visada išliks intriguojantis klausimas, kaip *galėjo* būti. Gal viskas būtų susiklostę kitaip, jei Hillary Clinton kampanijoje būtų demonstruojama mažiau puikybės ir ji būtų patraukusi tūkstantmečio kartos absolventus bei afroamerikiečius, jei ji būtų įdėjusi daugiau pastangų 209 apygardose, kuriose rinkėjai, prieš pasirinkdami Trumpą, buvo du kartus nubalsavę už Obamą, jei Rūdžių juostos valstijose ji būtų pradėjusi prasmingą dialogą su išsilavinimo neturinčiais baltodžiais, kurių skaičius gerokai didesnis nei išsilavinusiųjų.

Jei charizmatiškasis konservatorių politikas ir Winstono Churchillio gerbėjas Borisas Johnsonas nebūtų galų gale nusprendęs prisidėti prie kampanijos už breksitą, jei už breksitą nebūtų pasisakę 2 mln. paprastai nebalsuojančių ir politikos vengiančių rinkėjų, jei proeuropietiški ateities Europos Sąjungos sudėtyje strategai nebūtų sąmoningai ignoravę imigracijos klausimo, ypač rūpėjusio breksito šalininkams, gal Didžioji Britanija būtų pasilikusi Europos Sąjungoje.

Politikoje visada egzistuos „o kas, jeigu“. Tačiau tokios spekuliacijos nepadedą, o tik trukdo susiformuoti gilesniam, pagrįstesniam supratimui, *dėl ko* būtent taip keičiasi mūsų politinis pasaulis. Net jei reikalai būtų pakrypę kitaip, Trumpas ir breksitas vis tiek būtų labai palaikomi. Marine Le Pen daug kas nurašė, kai ji nelaimėjo Prancūzijos prezidento posto, tačiau vis tiek turime išsiaiškinti, kuo ši politikė patraukė

vieną iš trijų Prancūzijos rinkėjų, kurių daugelis jaunesni nei keturiasdešimties, ir kodėl pastaraisiais metais tokie judėjimai, kaip Italijos „Lyga“ ir Austrijos bei Nyderlandų Laisvės partijos, galėjo džiaugtis sparčiu populiarėjimu, o dažnai ir rekordiniu palaikančiųjų skaičiumi.

Kad išties suvoktume, kas vyksta, turime grįžti prie populizmo maišto ištakų. Šioje knygoje nagrinėsime ne atskirus judėjimus ar lyderius, o išsamiau analizuosime padėtį ir pateiksime du bendro pobūdžio argumentus.

KETURI N

Negalime suprasti šių maištų neišsiaiškinę, kokios ilgalaikės tendencijos veikė Vakarų pasaulio politiką ištisus dešimtmečius. Nacionalpopulizmas formuojasi keturių didelių socialinių pokyčių, kurie rūpi milijonams Vakarų pasaulio žmonių, pagrindu. Šiuos keturis istorinius pokyčius pavadiname keturiais N. Jie susiję su didelėmis nuoskaudomis ir nemanome, kad ateityje jų neliks.

Pirmiausia, elitistinio pobūdžio liberalioji demokratija išugdė *nepasitikėjimą* politikais ir institucijomis ir paskatino daugelį piliečių jaustis taip, tarsi nacionaliniame dialoge jie neturėtų jokio balso. Liberaliojoje demokratijoje visada buvo siekiama kuo mažesnio masių dalyvavimo. Tačiau pastaraisiais metais išaugęs politikų atotrūkis nuo paprastų piliečių sukėlė nepasitikėjimo bangą ne tik tradicinėmis partijomis, bet ir tokiomis institucijomis, kaip JAV Kongresas ar Europos Sąjunga, – šią tendenciją aiškiai atskleidė ir atliktos apklausos bei kiti duomenys. Dar niekada nėra buvę taip, kad politinė

sistema atstovautų visiems visuomenės sluoksniams; pastaisiais metais imtasi rimtų priemonių, kad istoriškai menkinamos grupės, pavyzdžiui, moterys ir etninės mažumos, būtų geriau girdimos teisėkūros institucijų. Daugelis politinių sistemų taip pat nebe taip gerai atstovauja pagrindinėms grupėms ir dėl to skatina daugelį galvoti, kad jos neturinčios balso, ir sukti nacionalpopulizmo keliu.

Antra, dėl imigracijos ir didelių etninių pokyčių kyla baimė, kad istorinių nacionalinių grupių tapatybės ir joms įprasto gyvenimo būdo paprasčiausiai *neliks*. Iš baimės gimsta įsitikinimas, kad kultūriškai liberali politika, tarptautinės organizacijos ir pasaulinė finansų sistema žlugdo tautą, toliau skatina masinę imigraciją, o „politiškai korektiškomis“ darbotvarkėmis siekiama užtildyti bet kokią opoziciją. Šis nerimas ne visada pagrįstas objektyvia realybe – tai rodo faktas, kad jis pasireiškia ne tik tose demokratijose, kurios patyrė sparčių ir svarbių etninių pokyčių, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, bet ir tose šalyse, kur imigracijos lygis kur kas mažesnis, pavyzdžiui, Vengrijoje ir Lenkijoje. Tačiau baimė vis dėlto stipri ir ateityje tik stiprės, kai etniniai ir kultūriniai pokyčiai toliau purtys Vakarų šalis.

Trečia, neoliberalioji globalizuota ekonomika kursto stiprų jausmą, psichologų vadinamą sąlygišku *nepriteklumi*, atsiradusį dėl Vakarų šalyse didėjančios pajamų ir turtinės nelygybės ir netikėjimo geresne ateitimi. Nors dauguma nacionalpopulistus remiančių žmonių turi darbą ir gauna vidutines ar didesnes nei vidutines pajamas (net jei daugelis negali jaustis saugūs dėl savo darbo), Vakarų ekonomikos transformacijos kelia stiprų „sąlygiško nepritekliaus“ jausmą,

t. y. tam tikrų grupių nuomonę, kad joms sekasi blogiau nei kitiems. Tai reiškia, kad tokie žmonės bijo dėl ateities – kas ateityje bus su jais ir jų vaikais. Šis sunkus jausmas, kad kažkas iš jų yra atimta, glaudžiai susipynęs su požiūriu į imigraciją ir tapatybę.

Šiandien milijonai balso teisę turinčių piliečių yra įsitikinę, kad anksčiau buvo geriau nei dabar, o dabar, kad ir kaip blogai, vis tiek yra geriau, nei bus rytoj. Ir taip mano ne bedarbiai baltaodžiai vargšai ar gyvenantieji iš pašalpų. Jei nacionalpopulizmas priklausytų nuo bedarbių palaikymo, būtų kur kas paprasčiau su juo susitvarkyti – pakaktų sukurti naujų darbo vietų, ypač užtikrinant ilgalaikį saugumą ir deramą darbo užmokestį. Dauguma palaikančiųjų nacionalpopulizmą nėra piramidės apačioje, bet jie tvirtai įsitikinę, kad esama sistema jiems netarnauja – prioritetą teikiamas kitiems.

Nacionalpopulistų lyderiai minta stipriai nepasitenkinimu, tačiau jų kelią į politikos priešakį palengvino ir ketvirtasis pokytis – ryšių tarp tradicinių partijų ir žmonių silpnėjimas, arba, kaip mes vadiname, *neprisirišimas*. Klasikinei liberaliosios demokratijos erai buvo būdinga palyginti stabili politika, stiprios tradicinės partijos ir lojalūs rinkėjai – dabar, kaip matome, viso to nebėra. Daugelis žmonių stipriai nesisaisto su tradicinėmis partijomis. Ryšiai silpnėja. Dėl tokio neprisirišimo Vakarų politinės sistemos tampa kur kas labiau pažeidžiamos, fragmentuotos ir nenuspėjamos, nei buvo bet kuriame kitame masinės demokratijos istorijos etape. Atrodo, kad šiandien politika yra chaotiškesnė ir sunkiau prognozuojama nei anksčiau, nes taip ir yra. Ši tendencija taip pat formavosi ilgą laiką ir plėsis dar ilgai.

**Kas lėmė
nacional-
populizmo bangą
Vakaruose?**

**Kas remia
populistinius
judėjimus
ir kodėl?**

**Kaip nacional-
populizmas
keis politiką
ateityje?**

Rogeris Eatwellas – Anglijos Batho universiteto lyginamosios politikos profesorius emeritas, publikavęs daug mokslinių darbų fašizmo ir šiuolaikinio populizmo temomis.

Matthew J. Goodwinas – Kento universiteto politikos mokslų profesorius, knygų autorius, lektorius, konsultuojantis šimtus organizacijų politinio nepastovumo Vakaruose klausimais.

ISBN 978-5-415-02590-9

www.vaga.lt